

Критички приказ метода нововјеке и савремене позитивистичке науке

СПАСОЈЕ ПЕЈОВИЋ

Филозофски факултет
Никшић

”Можда у читавом нововјеском животу нема идеје која снажније и незадрживије продира од идеје науке; ништа неће зауставити њен побједнички ход. Она је заиста свеобухватна по својим праведним циљевима. Замишљена у идеалном савршенству, она би била сам разум, који не би могао имати више никаквог ауторитета поред и изван себе. Домену строге науке припадају, дакле, свакако и сви теоријски, аксиолошки и практички идеали које натурализам, емпиристичким тумачењем, истовремено фалсификује.”

E. Husserl, *Философија као строга наука*,
Култура, Београд, 1967, стр. 10.

Са Хусерлом се морамо сложити у једном, да се савремено доба може окарактерисати као ”доба експлозије науке”.

Lewis Mumford тврди да је сат (као техничка творевина) више него икаква друга творевина *кључна* творевина индустријске ере. ”Он је одвојио вријеме од људских догађаја и помогао развијању повјерења према једном неовисном свијету математички мјерљивих сљедова, према посебном свијету науке.”¹ Доиста наука постоји као посебан свијет. Њену историју можемо схватити углавном као сукцесију открића, проблема, рјешења, нових питања и налажења, који припадају јединству једног и истог свијета. Генеза – свијета науке – и природа науке није одређена ничим извањским, нити њом самом, већ ”логиком” карактера повијесне могућности развоја на основи искона, онога – АРХЕ И ТЕХНЕ.

Техника и наука, са којом се ова формално не идентификује, су строго неразлучиве, јер наука битно подразумијева трансформацију људске моћи у техничке односе спрема природе и обрнуто. Историја науке не може се, дакле, одвојити од историје технике. У крајњем исходишту тај ”однос” је њихова спољашња страна. Ради се о једном ”praxis-у” рада који наука *рационализује*, чинећи га *продуктивнијим*, а који опет науку ”стимулише” постигнутим њеним резултатима, као ”открићима” нових могућности тог истог ”praxis-а” рада.

Отуда је само дјелимична истина у Lewis-овој тврдњи да је сат ”одвојио вријеме од људских догађаја”, већ је битно преображен и сам техничко-научни свијет у људску производно-повијесну моћ друштвеног човјека. Само тако он може творити ”свој” свијет независно од пуког детерминизма природе. Та независност, међутим, није апсолутна, па ни његова истина потпуна. Људска природа је овдје у функцији научно-техничког свијета и ”служи” му као ”природни материјал” за његову друштвену репродукцију. У тој функцији

¹ Цитирано према: »The explosion of science«, издавач Thames and Hudson, London, 1967, стр. 9.

”употребе вриједности”, ”људска природа” оплођује своју моћ у техничко-научном свијету, и истовремено своје отуђење од повијесног смисла искона природе, у осамостаљивању тих двоструких аутономних сила над њим самим. Збиљска пракса таквог свијета одвија се у форми ”природне науке” као општег метода техничке моћи, а његова ”самосвијест” у форми ”друштвене науке”, као његове идеологије. Отуда у основи ”природне науке” лежи експеримент = освајање, а у темељима ”друштвене науке” верификација=приказивање. Без првог је незамисливо ово друго, и обрнуто. То је узајамна апоптоза ”подвојености” природне и друштвене науке. Ова се спољна и привидна, али значајна ”подвојеност” не може разумјети нити формулисати осим као функција онога што је већ у најдубљој основи, у коријену, подвојено, а то је човјек и његова повијесна бит рада=свјесно бивство, као искон његове природе, што у својој збиљско-дјелатној разини чини од човјека чисти субјект који се супротставља чистом објекту, творећи тако ”*йраксу изведене рачунице*, историјског постигнућа као стање социјалног напретка и реда”. Наука, дакле, за-узима онај предметни простор који у својој основи има дупли ред и поредак посредован техничком моћи и ”свијест” која од њих чини снаге чисте ефикасности. У својеврсном јединству тога ”укупни” свијет се јавља као његово обрађивање и репродуковање људском вољом за моћ. Уколико се вољи – за моћ – јавља више отпора предметног свијета, утолико се свако овладавање проглашава новином и објављује у виду ”прогреса”. Уколико се ”проблема” појављује више, уколико су пријетње тешкоћа веће, утолико ”прогрес” почиње представљати стабилност тла на коме се наука укорјењује. ”Прогрес”, дакле, постаје отворен, наука ”утемељена”, а да при томе заборава питање властитих повијесних темеља. Све то у цјелини ретаблира дуализам свијета науке и повијесне истине. То нас, међутим, упућује да, прије свега, испитамо предметно стајалиште нововјеке и савремене позитивистичке науке у односу на предметност природе, чији је дјелатни принцип = ”*Боџ*” – *Метод*.

Да бисмо успоставили однос научног спрам повијесног, морамо се прво упитати за научно. Шта је то наука?

Питати се за науку као такву није могуће а да се питалац не ухвати у ”паукову мрежу” њеног категоријалног и затвореног начина мишљења. Питати се, пак, за саму идеју науке, значи питати се за идеју философије (или још ближе, за те њене почетке) са којом ова доиста стоји у ”изворном” односу. Но, та заједничка ”изворност” философије и науке мора бити пропитана *збиљском* праксом епохалног етаблирања друштвеног бића. Појам ове ”изворности”, међутим, има гранични додир са ”свјесним бивством”. Са оне стране сваког диференцирања ”свјесног бивства” које повијесно значи истост са исконном, без обзира у којем се ”лику” јављао, изворност му је сам РАД природе као однос ”предметности и чулности”. Међутим, унутар диференцирања, или са ове стране исконске изворности свјесног бивства, сама изворност постаје изврнута. Та изврнутост ”произлази исто тако из историјског процеса њихова (људског, С.П.) живота, као што обрнутост предмета на мрежњачи ока (”*camera obscura*”) произилази из њихова непосредно физичког процеса”. Цјелокупна људска пракса, дакле ”реални живот људи” (Маркс) или (што је исто) ”свјесно бивство” постаје преображено и суновраћено на непосредно физички процес. Отуда је могуће да философија и наука, које представљају

прве облике диференциране рационално-спознајне свијести *ab initio* имају исти "извор", иако не и исконску изворност. Суновраћање исконски повијесног на физичко није могуће другачије схватити него као редукцију бивствовања (бивства) бића, па и бивства човјека ("свјесног бивства") на бивање у затвореном кругу. Бивање се увијек јавља као трајање и понављање истог. Зато се у цјелини "свјесно бивство објављује у форми искуства које не може прекорачити своје границе, па се зато усмјерава на оријентисање у виду употређивања с оним што је већ било, што се у искуству већ јавило, као и са могућношћу субјективног "сређивања" предмета искуства. Цјелокупну праксу искуства, према томе, засновану на бивању, можемо означити као удаљавање бића и мишљења. Отуда је могуће да се на самом почетку јави раздвојеност бића и мишљења. Након тога тек настају даља раздвајања. Историја се отвара у смислу мултипликовања тога процеса.

У тој универзалној мултипликативности, метаморфози, ништа не успијева да се пробије до свог чистог лика, нити до свог чулнопредметног садржаја. Наука се једино легитимише као један једини чисти лик свијести. Управо због тога је она идеализована сублимација нужног идеализма свијести, који је утолико већи уколико се мишљење више удаљава од бића. Покушајмо то показати. Наука је опередијелена и ситуирана искуством. Она, дакле, као и философија има исти "избор" и стајалиште. Разлика је, међутим, у конкретном односу унутар и спрам искуства. Философија се "бави", да употребимо њен језик, "појмом" искуства, "искуства свијести" и "свијешћу искуства". Шта значи стајалиште искуства за саму философију, најбоље се види на примјеру Канта и Хегела као и у случају феноменолошке методе; зато ову димензију искуства нећемо расправљати. Наука је, за разлику од философије, са процесом своје "експлозије" (развоја), задржала и развијала непосреднији, ближи и чак унутрашњи спој са искуством. Због тога се она у својој дјелатној страни креће само унутар граница "реалног" искуства. Наука искушава и себе у искуству, јер искуство у цјелини за науку има битно значење употребе, употребљивости, укупне искуствене моћи, па "критеријум" научности није ништа друго него сагласност са искуством, чак и онда када се у свом постулату држи властитих критеријума. Управо та форма науке открива повезаност њених "идеалних" оквира са границама искуства. Систем искуства се увијек, на свим нивоима свијести, јавља као емпиричка, предметна, (у виду објеката) тоталност. Та тоталност као смјештајни простор довољно је широка за сва бића. Она су већ ту, у искуству. Накнадно "уношење" ванискуствених бића није могуће. И систем науке је "корелативан" томе. Он је довољно обухватан и широк за све унутар научне потребе, зато не чини никакве накнадне корекције. Из таквог "односа" науке и искуства опередијелен је и однос ових спрам природе у повијесном, исконском смислу. Природа се у сцијентистичкој свијести увијек јавља као апстракција. Због тога она успоставља своје научно-техничко одређење бити природе. Стога она све "узима" у емпиричком односу. Реалност, или постојање признања само датоме као искуственоме. Та емпиричка разноликост "природе" у науци се, међутим, повезује с њеном предметном, дјелатном бројношћу, као рационална обрада искуства. Тако се у основи све одређује оним што је већ на извјестан начин одређено самим искуством. И човјек је одређен тиме. Он се, такође, узима као емпиричка датост макар била и биолошки еволуциона. Због тога се он и не "убраја" у

искон свијета. У основи тога лежи претпоставка да је човјек *animal rationale*, дакле, рационално биће, отуда његова гносеолошка "димензија" – знање. Свијет у цјелини нема никаквих других "атрибута", "димензија", "значања", "особина", "могућности", итд., осим оних који су одређени самим искуством, а искуство је једино доступно рационалном бићу, дакле знању. *То су социјално-ејисџемолошке ѓрејџосџавке, или основ науке.* Наука тако у својој дјелатној страни, на конкретан начин "спаја" искуствено као емпиричко са рационалним. Наука, дакле, садржи двије компоненте: емпиричко-искуствену и рационалну. Ова рационална компонента се "уздиже" до нивоа рефлексџе (тежње према философији), али се та рефлексџа, ма колико била емфатична у својој основи, јавља као евиденција емпиричког, искуственог. Због тога, научна свијест, с једне стране, увијек припада полазним условима, а с друге, условима које сама "надограђује", дакле, својим критеријумима. Ови се полазни услови никад у науци не виде, не долазе до свијести људи, док се ови други истичу у први план, па се отуда јавља привид о "чистој науци".

Како долази до тог привида, покушаћемо да покажемо преко предметног стајалишта науке. *Шџа је џо ѓредмеј науке?*

Умјесто свијести о чулно-ѓредмејном (осјеџилном) свијејџу, наука раз-вија ѓредмејно знање; умјесто развитка пунине чулно-практичке људске дјелатности, она оријентише његово предметно дјеловање.

Предмеј науке је сџијентџсџички однос субјекџивџиџеџа субјекџа оѓре-дијељен вољом – за моћ сѓрам искуствено-ѓредмејне даџосџи свијејџа, који се осџварује ѓносеолошки (реализује) у оѓреци (раздвојеносџи) између субјекџа и објекџа у циљу лучења резулџаџа расџварањем и ѓперадом искуствене ѓредмејносџи.

Овакво одређење предмета науке подразумијева слиједеће:

1. Наука увијек полази од неког искуственог предмета, објекта, који стоји наспрам субјекта. Однос између њих се успоставља кроз знање. Знање се постиже растварањем и прерадом предмета сазнања. У сазнавању *несџаје* предмет у непосредно природном идентитету. Њега замјењује само знање. Предмет се претвара у знање о предмету. Знање се јавља у форми "мисаоних" конструкција, најчешће "категоријалних одређења". Тако умјесто предмета у природом смислу, од којег полази свака наука, предмет науке постаје њен резултат, њено властито дјело. "Предмет науке" је претворен у "научни предмет", који се стално увећава, репродукује и обнавља знањем. Увећање предмета стоји у директној сразмјери са његовом раствороношћу (раствори-вошћу – анализом).

2. Сџијентџсџички однос је опредејљен вољом за моћ. Ова постаје *осје-џилни орџан редукованоџ бивсџџа* и бивствовања, на сталност бивања, а тиме на сталност и стабилност науке. У сџијентџсџичком односу воља – за моћ се објективизује (постаје) као орган и "органон" у виду технике. Чулно – конкретно (као дјелатно), дакле, свјесно – повијесно /"свјесно-бивство"/ пре-обраћа се у своју објективисану техничку надсубјективну апстрактност. То је катарза предметно-дјелатне чулности од њене природе – свјесног бивства. Чистоћа којом се поставља сџијентџсџички однос тако постаје игра објективисаних надчулних сила, које као "каузални закон природе" разарају повијесно исконско ткиво свјесног бивства на позитивистички начин. То је позитивно-постварено разарање природне (предметно-чулне) свијести. Повијесну

свијест као "чуло" за искон човјека, "објављивање" људске изворности, наука претвара у њену – сцијентистички произведену – предметност.

3. *Из ојреке између субјекта и објекта јавља се резултат.* Он је методолошки осигуран самом ојреком. Оно што је повијесно омогућено као слобода дјелатности претвара се тиме у методичку забрану. Ову сигурност обезбјеђује хладна објективност (осјетилни "орган" воље за моћ), која "свјесном бивству супротставља резултат. Тако је пут успона науке осигуран. Он се, међутим, тиме отцјепљује од свог људског искона. Због тога је тако осигурано путовање увијек на путу заборава искона, јер у њему изостаје повијесна изворна упитност. А свака битна упитност усмјерена је на искон као и оно што он није. Стога она свако питање враћа питаоцу. Збиљска пракса заснована на сцијентизму није могућа а да *методски* не осигурава раздвојеност пута и путника, баш као бића и мишљења, при чему се оно што је повијесно једно, двоји на средство и циљ преображен у његову употребу. Отуда путеви могу бити научно само "мишљени", а никад непосредно путовани; путници могу ићи, а да никад нису у путу. Иако се на површини наука јавља као оличење "критичког духа", она сву своју критику (критичност) ставља у службу употребе и располагања, како оног што је њена методолошка забрана тако и оног што је њен резултат. То је могуће само тако што успоставља и производи разлику између питања и оног што је у питању, тиме између збиљског пута повијесног живота људи и пута редукованог на резултат, упутство и средство – "метод", не само науке. Методско је тако у сцијентистичкој пракси доведено до посљедње ријечи, до исходног и опредјељујућег. Преко њега научно постаје аутономно, а то, опет, не може бити ништа друго до "објективација мишљења", или што је исто: постојање свијета мисли, у форми научних резултата. Своју "животну" манифестацију наука не може развити "по себи", из свог садржаја, јер није биће "по себи", већ из воље за моћ која долази из социјалног бића. Стога се "повлачење" у аутономију, у ствари, уздиже као сила и над људским, јер му одузима свако вриједносно стајалиште. Управо због тога наука одстрањује вриједности од научности, вриједносне судове од стварносних, вриједности од чињеница, да би сама *дјеловала* као *реална, снажна и свеобавезујућа чињеница*. У таквом дјеловању она производи властиту суперсубјектност и надпредметну чулност.

У самом резултату ово двоје се стапа у једно, као: *свољубивоопредмећена чулност*. Тако знање замјењује сам предмет сазнања. Због тога се он (предмет) претвара у општост, у којој постаје интеркомуникативан и интересубјективно *повјерљив*, а у ствари – прихватљив. Упркос томе што наука полази од предмета, као нечега сталног и стабилног, научно мишљење никад не пребива у оном што је мишљено, јер му у основи стоји гносеолошки расцјеп, јер је увијек у опреци спрам "природе" бића; зато научна мисао не може избјећи оно што она није, а за шта се представља да јесте – студиј осјетилне дјелатности живота, дакле, истину стварног живота људи. Тако се "свезнање" враћа у све веће незнање – човјек? Умјесто онтичког јавља се и репродукција очевидног; умјесто конкретног чулно-дјелатног, јавља се предметно-апстрактно; умјесто потпуно свјесног, јавља се и мистификација. Но, та мистификација није пасивна рефлексивна своје основе, заправо она је развија и завија. Она претвара реалне ситуације и стања у догме, у идеологију (идеосферу). Свјесно бивство се јавља само у форми ствари и привида. Отуда је

то истина присуства ствари и привида, а не истина свијести, људског бивства – свијета. Иако је од почетка прогласила истину својим исходиштем, са крајњим циљем да рас-крије "онтолошке" димензије свијета, наука је остварила праксу прикривања истине човјека у њима. Helmut Schelsky је то назвао "само-објективација". Ево шта нам он поручује: "Са научном цивилизацијом коју човјек плански ствара, у свијету се појавила нова угроженост: опасност да човјек себе испољава само у спољним дјеловањима која мијењају околину и све, другог човјека и себе самог, потврђује и обрађује на овој предметној равни конструктивног дјеловања. Ово ново самоотуђење човјека, које може да уништи идентитет њега самог и другог... јесте опасност да се стваралац изгуби у свом дјелу, конструктор у својој конструкцији. Додуше, човјек страхује од тога да себе без остатка трансцендира у самопродуктивни објективитет, а ипак непрекидно ради на развијању овог процеса научног самообјективисања."²

4. *Предметно одређење науке аплицира и њен метод.* Научни предмет се, као што смо то горе показали, јавља у апстрактном виду. Само *ајсџраховање* произилази из растварања и прераде предмета у природном чулном постојању. Тај процес је, у ствари сам научни метод. Он се јавља као *захвајт ѓредмејша у ѓроцесу њеѓовоѓ ѓреображавања, ајсџраховања и лучења резул-татџа*. Због тога се метод не може дистанцирати од самог предмета. Тиме су уједно затворене *ѓранице методичности науке*, јер укупна њена дјелатност припада становитој мјери и реду поступања, везаним за предметни однос. Захват предмета могућ је једино *анолошки*. Оно за шта се наука пита, што жели да утврди, увијек се јавља у виду анолошког предиката "јесте". Ово "јесте" није никад предмет као биће, већ факти до којих се долази рашчлањивањем предмета. Спуштање анализе, која као киселина *све расџвара*, до предметне фактичности у поступку захвата предмета установљује *контџролу ѓионашања* над предметношћу *par excellence*. Методска усмјереност науке постаје, дакле, функција растварања повијесне предметности и чулности бића у фактичност, што се на епохалној разини етаблира као свеопште техничко-научно напредовање. Отуда научни поступак само наизглед припада условима научности, он је битно аплициран установљеним свијетом људске друштвености. Из свега овога слиједи став као повијесна разлика: да се научно објашњење – експликација сједињује са апликацијом. Ово се мора запазити чим се постави питање шта треба експлицирати? Да ли свијест искуства, или тотално искуство свијести човјечанства, или сегменте тога искуства који успостављају унутарискуствену разлику и условљеност развитка, оног што представља искуствену присутност у актуалном трајању?

Шта то значи "експлицирати"? Је ли то начин да се из укупног искуства "извуку" принципи, или трансцендирају неки елементи домена који се жели експлицирати? Да ли се експликација *нужно* своди на *редукцију* свијета у његовом узрочно-последичном понављању? Или је, можда, усмјерена на *јоказивање* "веза" које постоје међу свим што јесте? Није ли експликација дешифровање сфинговитости – тајни које су људском градњом постале загонетне? Да ли се она односи на разматрање њених властитих критеријума који се свде на проблем избора у односу према доказу који установљује, а да тај избор остаје недовољан?

2 Helmut Schelsky: *Einsamkeit und Freiheit*, Hamburg, 1963, стр. 299.

Чини се да се свака експликација изводи и своди на идентификацију с оним што се *има* експлицитирати. Мишљење које *постулативно* полази од претпоставке да се све може сазнати и објаснити доиста аплицира нешто што није гносеолошко-постулативни темељ, већ историјско-друштвени. Та скривена друштвено-повијесна апликација опредјељује сваку експликацију на селекционисање, које се подудара са напријед показаним редуковањем. Стога се избор враћа извору. Тако је човјек постао спољноопредмећени облик, чулно пријемчиви сљедственик своје научно-техничке моћи, која се над њим реболира као сила механичке детерминисаности. Он, дакле, потпада под атхезију разложно=посљедичних веза. Његов "унутрашњи" живот у том контексту слиједи (тече као слијед, и како слиједи!) своју селективност унутар *поља могућих, друштвеним ситијусом омеђених појреба*. Селекција саме "узрочности" (која је увијек његов производ, која је друштвено произведена) у људској се свијести јавља као "врста потреба". Такозване "егзистенцијалне" потребе нису ништа друго него крути, строги, неумитни "закон" његове друштвености, који му оставља ту дати ниво "чулности" или "ужитка" преображеног у "пожуду". А његове "културне", или "друштвено-историјске потребе" су границе унутар којих се остварује "етика" и "право" човјека. Речено језиком логике, то је самоекспликација човјека одређена његовим путем индукције и дедукције. Цјелина је, дакле, упрегнута у посвемашњу тензију научно-техничке моћи унутар које се успоставља слагање између свих облика свијести и облика "праксе" у виду *адекватације*.

У складу са повијесним мишљењем свијест људи постоји само као конкретна потпуна манифестација сила повијесно произведене живе јединке; а производња те људске пунине подразумева конкретну животну манифестацију људске егзистенције која стога нема никаквог разлога, нити узора, због којег би се, и по којем би се, слагала. У обрнутом односу – у поствареном друштву, у затвореном кругу потиснуте повијести – *човјек је по искону присиљен да истражи своју присујност* у том кругу. Умјесто свијета присуства и присутног свијета, он налази примус присуства ствари, стога му се властита дјелатност намеће као "приступ" објектисаном свијету *techne* и *science*. Због тога све "везе" и "релације" с њима мора да истражује да би успоставио, односно изнудио своје накнадно слагање с њима. Продуктивност те адекватације јавља се у лику "тачности". Она има своју формулу извођења свих "непознатих" из опште идеализоване форме мјерљивог свијета. Само мјерење је већ физикално збивање, јер је акт физичког односа двије ствари; јер је акт физичког опажања физичких величина (димензија) и накнадног научно-техничког слагања сила које дјелују унутар физикално-предметног и социјално-људског поља. Отуда наука у самом свијету налази једнака мјерила, која само различито употребљава. Са сигурношћу се може рећи да је неки вид друштвене дјелатности могао постати науком тек кад су уведене "методе" мјерења. Стога се може рећи да је мјерење унутрашња бит науке. Мјерење, прије свега, објективизује научност. Оно обезбјеђује једнакост, једнообразност поступања свих научних захвата. Преко њега наука постаје стандардна и ствара стандарде. Мјерењем у науци престаје свако лично "умовање" и интер-субјективно разликовање. Методолошки идеал је чистоћа и прецизност поступања. То, међутим, условљавају сами физички процеси (чињенице, подаци). Физичке су чињенице и употребна "објективна" средства мјерења, она која искључују "субјективни" удио сваког појединца у научном поступку. И сам истраживач

припада становитој мјери и десубјективном изразу хладне и прецизне "технике" научног поступања. Идеал "чистог" и објективног описа произлази из рационално-техничке успјешности верификовања путем мјерења. Тим поступком се наука с једне стране снабдијева прецизним информацијама, а с друге тестовима којима се подвргава ингресија (улазак) научног приступа у виду хипотеза. Подвргавањем научности тесту мјерења непорециво се остварује "превођење" сваког "теоријског" "приступа" на искуствени "језик стварности". Научни метод у цјелини, са свим својим састојцима: анализом, индукцијом, дедукцијом, мјерењем, описом, теоријско-хипотетичком основом, итд., води равно кроз операционализацију, као посебан вид верификације, у осигуран "закључак". То је установљена и стандардизована равнотежа таутолошког пута који развија наука као свој метод. Он има двије битне стране: спољашњу и унутрашњу, које се условљавају исто онако као и раздвојеност бића и мишљења. Те двије стране се манифестују као крајње универзализације. Спољашњу страну метода чини "теоријски оквир", а унутрашњу: анализа и верификација. Бит спољашње стране метода је апстрактно мишљење, а суштина унутрашње стране метода је продуктивни сцијентизам. Спољашњом страном метода се обезбјеђује свеобухватно нивелисање у форми разумијевања, а унутрашњом посвемашње растварање. Погледајмо то изблиза.

1. Унутрашње дјелатна страна метода започиње анализом, а завршава се верификацијом. Аналитичка опсервација нема *raison d'être* да било шта развија, већ обрнуто да све сведе на идентичности фактичности, а ова је заједнички, јединствени извор свеколике разноликости. Анализа, према томе, трансцендира сваки развитак и дјелатност цјелине њеним дјеловима. Резултат анализе су увијек јединице, над којима се може успоставити контрола, које се могу математички – статистички калкулирати, адирати, рубрицирати, стандардизирати, хомогенизирати ... и на крају, структурирати унутар синтетичке цјелине, која није ништа друго до чврста схема одређене експликације. По томе је укупна структура науке затворена структура. Наука је, заправо, јединствени пројект контроле и располагања фактичним свијетом, осигуран, прије свега, методом анализе.

2. Верификација је најобухватнија страна науке. Оно што се уопште мисли под појмом "истраживање" садржајно одговара поступку и пракси верификовања. Верификација захвата поступак и слијед од хипотеза па до тзв. резултата истраживања. Према томе, под појмом верификације треба подразумевати: 1. хипотезе, 2. операционализацију и 3. тестирање хипотеза подацима искуствене стварности.

1. *Хипотеза* се најчешће одређује као: *шврђење које треба провјерити*. Међутим, из таквог одређења не види се никаква разлика између хипотезе и било које друге тврдње, става итд. По таквом одређењу могао би било који исказ *добити* функцију хипотезе, уколико се жели провјерити његова истинитост. Треба нагласити да су хипотезе као структурни дио метода научног истраживања у историји развоја науке имале хеуристичко-импликативну функцију. Данас, међутим, све више попримају стратешко-оперативну функцију.

Но, да би неки исказ могао имати функцију хипотезе, онда у њему морају постојати два битна елемента:

а) Хипотеза има форму сличну формално-логичком закључку, у којем се назире присутност једне или више премиса. Дакле, хипотеза у себи садржи извјестан "разлог", због којег се нешто тврди.

б) Тврдња преко поруке "разлога" не смије бити затворена, већ имплицативна. Имплицативност представља саму усмјереност хипотезе на: одређено подручје стварности, на извјестан карактер везе који постоји у том дијелу стварности, те на чулно верификативне и мјерљиве "податке" из тог дијела стварности, који ће потврдити или негирати *имплицативни став* који је садржан у хипотези. По тој имплицативности хипотезе се, управо, разликују од *претпоставки*. Претпоставке су као исказ увијек шире, оне су засноване на вишем броју индиција, и могу бити алтернативног карактера, док то хипотезе апсолутно искључују. Хипотезе су ипак чвршћи став, за разлику од претпоставки. *Хипотезе су, без обзира на своју "теоријску" форму, увијек недокривљена индукција*. Засноване су, с једне стране, на извјесној евидентној или претпостављеној емпиричкој вези, а с друге стране, на очекивању раста статистичко-емпиричке вјероватноће, са којом би се доказала врста и карактер те везе. Због тога су све хипотезе битно емпиричко-индуктивног карактера, чак и онда кад имају форму најопштијег става. Уочавање *индуктивне* основе хипотеза од пресудног је значаја за наш критички однос спрам проблема верификације, односно мјеста којег имају хипотезе у њој. Наиме, код питања хипотеза и њиховог укупног значаја у науци мора се запазити инструментална страна хипотеза, с једне стране, и у њима присутни редукционизам, с друге стране. У модерној, тзв. "истраживачкој науци" хипотезама се придаје огроман, скоро искључиви значај за исход неког истраживања. Заправо, оне инструментално одређују цјелокупно истраживање и његове резултате. Да би то показали, покушаћемо да опишемо стандардну праксу истраживања која је апсолутна у модерној науци, која се "учи" као занат, или "лекција" у сваком институционализованом облику производње "научних кадрова". Методолошка литература даје "сигурна упутства" за "практиковање" научних истраживања. Заједничко таквој литератури у укупној свјетској истраживачкој пракси је слиједеће:

1. Одређују се основне, епистемолошке карактеристике науке, као такве. У том контексту се саопштавају тзв. дјелокруг и функције методологије. Ту се, дакле, одређује однос методологије спрам других наука и научних дисциплина. Прије свега, успоставља се однос и разлика између методологије, теорије сазнања и логике. Затим однос између методологије и научне теорије, и на крају, однос и разлика између методологије и метода. Овдје нећемо улазити у сва та одређења. Међутим, биће видљиве све претходне дистинкције из односа методологије и метода, што је за наш критички однос од посебног значаја. Методологија се дефинише као: "свестрана критичка анализа логичко-епистемолошких основа целокупне истраживачке праксе одређене науке"³.

Као саставни структурни дјелови методологије, према томе, узимају се слиједећи: "(1) логички, (2) технички и (3) научно-стратегијски"⁴. Метод је, за разлику од методологије, "начин истраживања који се примењује у некој науци"⁵. У метод спадају "пре свега мисаоне радње помоћу којих научник ствара полазну хипотетичку основу свог истраживања анализирајући постојеће научно знање, откривајући у њему неке празнине, нерешене проблеме или извесне нове могућности међусобног повезивања разних чињеница и

3 В. Милић: "Социолошки метод", Култура, Београд, 1965, стр. 14-15, 25, 12, 22-23,

4 Исто, стр., 23

5 Ради увида, упућујемо на књигу "Социолошки метод" Војина Милића.

теоријских ставова, који још нису сагледани у одређеном међусобном односу. Према томе, у научни метод спадају слиједећи структурни елементи:

1. "Стварање хипотетичке основице новог истраживања стваралачким проучавањем већ познатог знања", 2. "све оно што се предузима у истраживању да би се изградила и проанализирала његова искуствена евиденција", и 3. "да се резултати истраживања на што активнији начин укључе у постојећи фонд знања одређене науке" (В. Милић: "Социолошки метод").

Сам аутор исправно закључује "да је свако развијено истраживање једно коло, један циклус у коме се, док се траже нова сазнања, полази од постојећих научних знања, а у закључној фази настоји се да се добијени резултати на што активнији начин укључе у постојећи научни фонд. Цео тај циклус научног истраживања треба да се реши методом."

2. Након тако осигураних "претпоставки" науке, односно метода и методологије, обично се прелази на излагање историје различитих схватања о методу. Марксов метод се, у таквој историчности, ситуира најчешће као један од могућих метода.

Цијело историјско показивање се узима као "допринос" развоју и прецизирању научног метода. Проблемска питања која доминирају тим позивањем на историју су, прије свега, "епистемолошки основи науке".

3. Историјски "прочишћени" и ситуирани ти епистемолошки принципи се установљују као битна карактеристика научног сазнања, као највишег и несумњивог вида провјерене и доказане истине. Ево тих принципа: објективност, прецизност, потпуност, систематичност, егзактност, доказаност, критичност, методска комплементарност, етичност и аутономност. У епистемолошке основе науке, затим, улазе: структура и функција научног закона, научне теорије, те структура и карактер научног објашњења.

То би били теоријско-историјски основи научног метода (све набројано под тачкама 1,2, 3 и 4.).

Након тога се прелази на основна упутства и задатке, који се морају остварити у оквиру тзв. *Теорије научног обавјештења*.

4. Ту се, обично, говори о зависности и разликама између теоријског и емпијског истраживања, те њиховим основним карактеристикама. А затим се саопштава уопштено истраживачко искуство везано за изворна обавјештења, за карактеристике тих обавјештења, начин поступања с изворном грађом; фазе и планови прикупљања података; поступци за откривање грешака у току прикупљања података, те на крају обично се говори о техничкој разноликости и комплементарности прикупљања података.

5. Методолошки поступци (или појединачне методе) и технике прикупљања података. То су: посматрање, разговор (интервју) и упитник (или анкета); проналажење и употреба историографских података; анализа садржаја; експеримент и упоредни метод. Наравно, циљ научног истраживања није само прикупљање података, већ откривање узрочно-функционалних односа. То је крајњи циљ научног истраживања, јер овај обезбјеђује крајњи циљ науке, а то је "спознаја истине". Овај крајњи циљ науке сматра се достигнутим онда кад се открије правилност дешавања, односно кад се открију узрочно-функционални односи, међу којима су најбитнији нужни и довољни услови, одређујући и одлучујући чиниоци. Утврђивањем њиховог постојања, смјера карактера и интензитета дејства, реализује се највиши ниво научног сазнања:

објашњење или експликација. Као два основна методолошка приступа у проучавању друштвене узрочности узимају се експеримент и функционална анализа. Први је аналитичко средство узрочне анализе, а други синтетичко.

6. Међутим, пошто се у свим сегментима стварности не могу применијени експеримент и функционална анализа, то се анализа неексперименталних (и нефункционалних) података проводи на статистички начин. Овај се "статистички" метод у откривању узрочности примјењује тамо гдје постоји велика дисперзија тзв. јединица истраживања и учесталост њиховог понављања. Заснива се, дакле, на закону великих бројева, односно закону вјероватноће. Овај статистички закон помаже да се путем узорка смањи обухват појаве, а да се при томе не умањи научна вриједност закључивања на основу смањеног броја јединица. Теорија репрезентативности и закон вјероватноће то омогућавају.

7. У свакој фази истраживачког процеса и у сваком нивоу научног сазнања морају бити заступљени и присутни неки опште логички и описни моменти. Они се заједно могу означити као: класификација и мјерење. Ова структура методологије и научног метода, као што смо то већ рекли, била нам је потребна да у њу ситуирамо мјесто и улогу хипотеза, односно проблема верификације. Наведена структура метода и методологије, с незнатним разликама, присутна је у свјетској литератури, а нарочито оној која је систематско-убедничког карактера.

Из наведеног одређења метода и његових битних структурних елемената, види се, хипотезе представљају његов основ, односно полазиште. Хипотетички основ истраживања се наслања на постојеће теоријско знање, па се то заједно зове теоријско-хипотетичка основа, или оквир истраживања. Конкретно развијање, односно постављање тог оквира за неко конкретно истраживање добија функцију *научног пројекта* научног истраживања. Пројектовање је у свакој науци одређено потребом потпуне рационализације научног истраживања. Да бисмо још прецизније одредили мјесто и функцију хипотеза, односно верификације, изложићемо и уобичајену структуру пројекта научног истраживања:

1. Тема. Она мора бити што прецизније дефинисана. Та прецизност се односи на емпиричку конкретност и битну везу коју ова има унутар укупног истраживачког проблема.

2. Предмет истраживања. Он мора бити јасно и прецизно одређен, заправо омеђен, уоквирен просторно-временски и тиме одијељен од других сличних проблема, односно појава. Због тога мора бити ситуиран у одређени шири контекст. Отуда захтјев да предмет истраживања мора бити "теоријски" осигуран. Наиме, прије извођења неког конкретног истраживања сваком истраживачу мора бити познато да ли је тај проблем раније истраживан и шта се уопште о њему зна. Мора се, дакле, успоставити *differentia specifica* између постојећег знања о истраживачком проблему и оног што се жели сада истраживати.

Увид у то осигуран је преко литературе. Литература овдје има, дакле, функционалну улогу: да уведе истраживача у истраживачки проблем. Уз "помоћ" литературе, односно постојећег "фонда" знања, предмет истраживања се:

1. класификује према класификацији наука, тј. одређује се његова предметна припадност некој науци или наукама, па аналогно томе и свако конкретно истраживање се одређује као интра-дисциплинарно, или интер-дисциплинарно;

2. одређује му се макро, или микро аспект; односно општост и посебност;
3. одређује се његова припадност врсти друштвених појава класификованих на: догађаје, творевине, стања и процесе, те се обзиром на то конкретна истраживања могу бити статичка или динамичка.

Након тога се предмет истраживања аналитички рашчлањује. Пошто је то рашчлањивање "теоријског" карактера, то се претпостављају све унутрашње везе, разлози, узроци и односи дјелова, односно димензија испољавања појаве која се истражује. Тиме се, успостављајући карактер веза и односа димензија и својстава истраживане појаве, врши унутрашња, аналитичка класификација (груписање) оних питања (проблема) која се желе истраживати. У свему овоме "теоријско" има функцију спољашње опсервације предмета истраживања. Међутим, искуствено-индуктивно је од далеко већег и обавезујућег значаја. Оно је у "анализи" предмета истраживања присутно или као примарно искуство истраживача или на основу тзв. претходних експлораторних истраживања (претходног емпиријског увида) извршених од самог истраживача. Ово искуствено-индуктивно, управо, импликује доградњу индукције, односно закључак (резултат) истраживања на њој заснован. И, управо, ту импликацију треба да осигурају хипотезе. Стога су оне почетак верификације јер успостављају неку врсту "моста" између теоријског и искуственог (индуктивног) "увида" у "стварност". По томе се може закључити да су и хипотезе више резултат емпиријског истраживања него ли "теоријског" сазнања.

3. Истраживачко поље. Оно се одређује (одређује) као просторно-временски оквир унутар којег се одвија цјелокупна истраживачка активност. Стога, поред одређења просторно-временских "координата", одређују се и јединице истраживања, на којима се испољава истраживана појава. Оне су увијек унутар истраживачког поља. Избор јединица истраживања везан је за "обухват појаве", о чему је већ било ријечи.

4. Циљ истраживања. Овдје се у први план истиче *сазнајна* функција истраживања. Наиме, крајњи сазнајни циљ је спознаја истине. Ту се, дакле, прикрива социјална функција науке, која своју аутономност ставља у службу истине. Због тога је захтјев да се циљ истраживања дефинише као *ниво* сазнања. Ријеч је о томе, да ли ће неко истраживање остварити дескриптивни, класификаторско-типолошки, или експликативни ниво сазнања. Тиме свако истраживање облачи на себе "мундир" непристрасности и објективности сазнања.

5. Систем хипотеза. Једна група захтјева односи се на начин формулисања хипотеза, друга на "везу" хипотеза и предмета истраживања у ширем смислу и појединих његових аспеката, у ужем смислу, а трећа група захтјева односи се на врсте хипотеза с обзиром на садржај и карактер везе коју изражавају.

Није наш проблем да улазимо у анализу тих захтјева, већ је у цјелини наш проблем да покажемо *како се цијело пројектовање показује као операционализам* прије и после конкретне фазе операционализације. У том контексту ћемо се поново вратити проблему хипотеза, након излагања даље структуре пројекта.

6. Операционализација. Она се структурно састоји из три елемента: 1. теоријска дефиниција, 2. операционална дефиниција и 3. индикатори. Ово морамо показати.

1. Теоријска дефиниција, у појму операционализације, односи се на "дефиницију појма". Сваки појам има своју "дефиницију", заправо то је оно што је он сам. Појам је садржај мишљења настао путем мисаоног уопштавања и генерализације: битних, трајних, општих, нужних и сталних својстава појаве на коју се односи. Пошто је "теоријски" појам производ високе апстракције, он се мора операционализовати, односно мора се раставити његов садржај на елементе из којих се састоји. Сврха тог рашчлањивања "дефиниције" појма има своју објективну егзистенцију у искуственој стварности, да би се у истраживању успоставила "корелација" између тог елемента појма и дијела стварности на који се односи.

"Теоријски" појмови на које се примјењује операционализација су они који се налазе у контексту хипотеза. На тај начин хипотезе се, не директно већ индиректно, операционализују. Но, пошто су хипотезе имплицативно-индуктивни израз предмета истраживања, појмљеног као "теоријско виђење", то се и предмет истраживања операционализује, на још посредованији начин. Управо овим је видљиво да то "теоријско-аналитичко" везано за предмет истраживања нема одлучујућег значаја за резултат истраживања. Као што се види оно је стављено у функцију пројекта као операционализам, тј. утврђивање фаза и поступака *свођења* сваког облика мишљења (у Марковом смислу, повијесног) на чулно-искуствену стварност, а то значи на непосредну предметност и њену функционалност. То је децидни смисао операционализације, јер обавезује за резултат истраживања све више постаје оно које се удаљује од теоријског (општег) ка непосредном, конкретно-искуственом, односно статистичко-индуктивном. То се најбоље види из даљег редуковања преко слиједећих елемената операционализације.

2. Операционална дефиниција. Из садржаја теоријског појма издвајају се они елементи који имају свој "корелат" у стварности, те међусобно повезани чине операционалну дефиницију. Она, дакле, покрива предметно-искуствени садржај теоријског појма. Или, обрнуто, операционалном дефиницијом се "*чисти*" теоријски појам од свих апстракција, спекулација и генерализација које немају свој одговарајући искуствени "реалитет". Она се, дакле, јавља као међу-члан између теоријског појма и конкретних објеката стварности.

3. Индикатори су непосредно-искуствени садржаји стварности на којима се испољава истраживана појава. Ти садржаји су *носиоци* појаве. То могу бити било који објекти стварности: предмети, људи, статистичко-математичке величине, итд. Као такви, они већ имају снагу доказа, показана, истине. То још више уколико се изаберу тзв. ваљани, односно поуздани индикатори. Наравно, методологија разликује тзв. објективне и субјективне индикаторе. Објективни су сви они показатељи који имају било какву материјализацију, односно: математичко-статистичку садржину. Субјективни индикатори су *субјективни искази* људи о оном што се истражује. Ови субјективни искази предметно покривају све "димензије" друштвеног живота, од психичког, преко социјално-искуственог, идеолошког, етичког, аксиолошког итд. Савремена истраживања се све више заснивају на овој врсти индикатора. Отуда поплава тзв. анкетоманије, односно разних врста испитивања. Подаци добијени на овај начин обрађују се математичко-статистички, дакле, преводе се на тзв. материјализацију. Средња вриједност, просјек и фреквенција података узима се за чврсти, научно релевантан основ за уопштавање, односно извођење за-

кључака. Ако оваквом научном методу супротставимо Марксов став да је "свијест људи производ њиховог друштвеног бића", онда није тешко показати колико је свако индивидуално људско биће далеко од могућности да каже "објективну" истину управо о ономе бићу које "детерминише" његову свијест. Дакле, научна, позитивна свијест, као постварена свијест овдје је на дјелу. Јасно је да оно што позитивна наука чини, чини на најбољи начин да функционализује и социјализује друштвену свијест као такву, односно да осигура функционалност репродукције датог облика друштвености. То у цјелини потврђује начин научне верификације. Наиме, научни "видео-круг" није ништа друго до верификативни круг, технологија, понављање истог. И теорија и хипотезе, итд. су ... теорија и хипотезе ... само утолико уколико се могу превести на "операционални језик", односно на опажљиву стварност.

Тај научни аутоматизам није ништа друго до "уграђени" стабилизатор, стабилизованог, предметно-структурисаног друштва. Рационално-техничка конструкција и тематско-садржајни научни начин затварају се у истом извору (поријеклу) – друштвености грађанског бића друштва. Верификација научног знања своди се на техничко поступање у којем се "зна" само оно што се "види", "чује", а у том "виђењу" се ништа повијесно не "зна", нити "чује", осим обнављања истог. *Наука је намијењена, увијек, оном ко је омогућава, ња и њорука оном коме се одашиље.* Однос је неалтернативан. Позитивно, природно-знанствено, можеш све знати (свезнање имати) а за повијесно, исконско – људско свјесно бивство нијем, глух и слијеп бити.

3. Криза и критика научног метода

Из свега напријед реченог о науци може се запазити да се наука у цјелини идентификује са исцрпљивањем, а ово са верификовањем. Да би се остварила таква пракса науке, према томе, није довољно да се посматрају, описују, класификују, итд. било какви феномени, већ је неопходно постојање једног *система појмова*, повезаних у одговарајући теоријско-хипотетички систем, који јој гарантује *боравишије "код власишије куће", или посебности научног ситања сивари.* На то упућује Марксова мисао да ... "уопште у свакој историјској, социјалној науци, тако и при излагању економских категорија треба увијек имати на уму да је субјект, у нашем случају модерно буржоаско друштво, дат у стварности, и у глави, те да због тога *категорије изражавају облике постојања, одређене егзистенције,* често само поједине стране овог одређеног друштва, овог субјекта, и да оно стога у научном погледу не почиње тек тамо гдје се о њему говори као о таквоме. Ово треба имати на уму, јер то одмах пружа *одлучујуће ујуиство за распоред.*"⁶ Категорије, односно *појмови* нису у систематском, потпуном и обухвтном поретку стварности. Због тога они изражавајући "облике постојања, одредбе егзистенције", изражавају "само поједине стране овог" постојања. Међутим, за науку је значајно да их она не мора увијек и изнова формирати, већ *од њих долази као гошових, даиших, њошуних.* Заправо, *полази од њих као од реалне егзистенције.* *Ошуда систем појмова* за науку представља *аналиички основ,* који се стално изнова "илуструје" искуством, иако су из њега ("облика егзистенци-

6 К. Маркс: "Прилог критички политичке економије", Култура, Београд, 1956, стр. 196-197 (курзив мој).

је”) ”изведени”. *Пошто се у научном исцраживању полази од појмовног, као непроблематичног, то овај ”основ” одређује услове који морају бити исцунени да би се исцраживачком резултату могао дајти научни карактер.* Појмови, дакле, представљају ”логичке” претпоставке сваког научног мишљења, и као такви, обрнуто од Марксовог увида, ”пружају одлучно упутство за распоред”. Прихваћени као завршене и савршене одредбе егзистенције, појмови научном истраживању дају готов концептуални оквир ”диспозиција”, унутар којих се срећују и верификују чињенице искуствене евиденције. Због тога овај појмовно-хипотетички оквир није ништа друго до Кантов појам трансценденталног, тј. оног што се односи на априорне услове сазнања. (Код Канта је то трансцендентална аперцепција са 12 категорија и двије интуиције.) Дакле, као што су за Канта појмови: простор, вријеме, реалност, супстанција, каузалитет, итд. тако су, нпр. за социологију: стратификација, социјализација, партиципација, структурализација, друштвене групе, друштвена подјела рада итд. Из њих као таквих већ слиједи сазнање ”предмета уопште”, *par excellence*. Но, истраживање започиње тек онда кад се овај трансцендентални предмет – ”предмет уопште”, преко хипотеза, ”доведе у везу” са искуственом евиденцијом, која се тако ”срећује” по тим јединственим ”принципима”. Тако се употпуњује и формира научна теорија, која није ништа друго до идеалан лик⁷” постојећег стања ствари”. Пошто све посебне и појединачне научне теорије не могу да достигну идеалну, интегралну сагласност и кореспонденцију са тим априорним, то им је увијек отворена шанса да се развијају ка том циљу преко тзв. теорија ”средњег” и ”ужег” обима, или домета.

Из увида у било коју посебну науку може се запазити да свака од њих располаже са одређеним бројем таквих постулативних, аналитичко-описних појмова. Примјера ради, социологија: ”погон”, ”друштво”, ”социјални систем”, ”друштвена моћ”, ”организација”, ”групе”, ”снага”, ”моћ” ”органо”, ”однос”, ”управљање” итд. Исти се појмови налазе на ”челу” ”социологије политике”: ”теорије бирократије”, ”политички ставови”, ”власт”, ”држава”, ”социјални систем”, ”управљање”, ”демократија” итд. То потврђује наш став да на сваком нивоу научности постоји не само априорни систем појмова, већ и њихова интелектуална интеграција у свим ”сличним” облицима – сферама, друштвене целине. И у свакој фази научног исцраживања постоји нешто слично овој априорности. То су инструменталне ”вриједности” науке, које се јављају у виду стандарда. Они постоје од посматрања, анкете, мјерења итд. до теорија највише компликованости. Постоји, међутим, још један вид појмова који имају дедуктивно-аналитичку функцију. То су *модел*. Њима се приписује функција ”мисаоног експеримента”. Наиме, појам се ”развије” у свим својим аспектима, значењима итд. путем рашчлањивања, па се онда испитује ”корелација” емпиричке стварности са том појмовном конструкцијом. Она се, дакле, присиљава да ”уђе”, да се ”смјести” у калуп модела. Данас су све више у употреби тзв. математички модели засновани на систему *матрица*, тј. систему са више тзв. ”улаза” и ”излаза”. Интересантно је, међутим, оvdје, код мо-

7 ”Илузорна свест се задржава на свету спољашњих привида, полуистина. Она продира до дубљих сазнања формуле по којој се једно друштво производи, одржава или мења. Она остаје на нивоу такозване псеудо конзеквентности.” Мирослав Печулић: ”Наука опијум интелектуалаца...”, Трећи програм, Радио, Београд. 1973.

дела, запазити једну прикривену њихову функцију. Наиме, модели су нека врста *надомјесџика* за накнадно провјеравање теорије емпиричким подацима, како је то "традиционално" уобичајено. Код модела се то врши истовремено, тј. провјеравају се и модел и "стварност" заједно. У томе је њихова "експериментална" страна. Сличну функцију имају тзв. "идеални типови" Макса Вебера, који имају форму једне претходне рационално-разумијевајуће теорије социјалног збивања. Сам "идеални тип" је највиши ступањ рационализације (рационалне организације, напр.) који има у објашњавајућој (аналитичкој) апроксимацији (приближности) корелат у самој стварности.

У историји свога развитка наука је сама *два* пута врло озбиљно довела у питање своју методу научности, и у двије битне тачке, што никако не значи да је тиме довела у питање и властиту праксу. Изгледа, то је усуд сваке пролазности. Десило се то, скоро, истовремено: крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека (у исто вријеме кад се и марксизам уобличавао); и у области "природне" и у домену "друштвене" науке; и у питању теорије и у питању метода истраживања, верификације. На ту "заједничку" везу и основу скоро да нема упућивања у савременој "критичкој" литератури.⁸ Напротив, тих неколико упитника се најчешће региструју као историјски факти. Не налази се у том никаква "заједничка" веза са Марксом. Наравно, не може бити ријечи о вези у битном, непосредном и повијесном смислу, али *свакако* у методском да. Изгледа је у "незапажању" овог питања и упитности, и овдје, лоша "дијалектика" на дјелу, наиме, да оно што је најважније постаје најмање важно, или да за оно што је постало упитно уопште се не пита, и постаје пролазно, заборавно.

У укупној идејној клими деветнаестога вијека, сигурно, наука заузима централно мјесто и по својим укупним резултатима, "открићима", и по "тражењу" њеног "савршенства". Дакле, то је доба у којем је осигуран темељ њеног "процвата". Али исто тако и најава њене "кризе". Да је то, доиста, тако, егземплярно потврђује снажан развој техничке продукције свијета, са којом се наука развија и поништава у истом поријеклу. Као што се може "криза" друштвености индустријске ере наћи у "кризи" науке, тако се и "криза" науке може наћи у овој. Међутим, ми тај "упоредни" план нећемо пратити, јер ће на посредан начин бити видљив из "кризе" науке. Но, ми нећемо стати на становиште "кризе", као такве, већ на питање упитности *гносеолошке моћућности свијета*.

Концентрум епохе – кроз сва могућа философско-научна питања, ма како била постављена, ма из ког "предметног" стајалишта излазила и ма куд била усмјерена – збио се у једно једино конкретно *пракћичко* повијесно питање: човјек – друштво – историја!? Тај концентрум "нашао" је и свој концентрисан "теоријски" израз крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека. Дакле, након оног што се "смирило" у Хегеловој философији и науци, након експлозије контизма – експлицираних гносеолошких темеља позитивистичке науке, Маркс "поставља" захтјев радикалног обрата и свијета и мишљења. Истовремено се *унушар* позитивне науке, "научним" критеријумима, *научности* почиње *озбиљно* доводити у *ишијање*. Концентрум питања

8 Изван овог контекста на "кризу науке", као такве, а са њом и европске цивилизације указао је као што је познато, још Е. Husserl, и на свој начин тзв. "Критичка теорија друштва".

се овдје елаборира као питање метода (*methodenstreit*, пошто му је национално тло Њемачка). Дакле, оно се јавља унутар грађанске мисли и свим оним шта наука унутар те могућности значи, као критичка реакција на "природно-научни метод". Међутим, овдје се не доводи у питање тај природно-научни метод, као такав, већ могућност његове примјене у сазнавању друштва. Отуд се сав проблем транспонује у општо супротстављање и разликовање начина сазнавања у природним, на једној страни, и друштвеним наукама, на другој страни. Но, питање се само тим разликовањем и супротстављањем није затворило. Оно се, напротив, разубијено растворило, и тако проширило на све круцијалне "састојке" науке: теорију, логику, верификацију, експликацију, итд. Сва та посебна питања и сегменти науке концентришу се на *проблем метода*. Идејна усмјереност те упитности иде у два правца. Први је битно грађански, затворен је и окренут епистемолошки у проблем науке. Други је отворенији, наслања се на марксизам и допире до питања повијесног, али у својој бити се и сам затворио у границе "теорије". Први правац започиње 80-тих година прошлог вијека и траје до треће деценије овог вијека. Други правац управо започиње тамо гдје први, и траје до наших дана. Према њиховим персоналним носиоцима, први правац можемо назвати Менгер-Вебер-ријански, а други је познат под називом "Франкфуртска школа" или "критичка теорија друштва". Хронологија првог правца упитности науке започиње са Карлом Менгером 1883. године, затим Дилтајом, Шмелером, па иде преко Винделбанда, Рикерта, све до Вебера и Зомбарта 1930. године. Цијела историја науке не познаје тако жестоке дискусије о питањима метода као овај педесетогодишњи период.

Не улазећи у појединачна размислажења међу носиоцима ове дискусије, аналитички гледано, заједничко исходиште свих учесника може се изложити у неколико битних питања:

1. Предметно стајалиште природних и друштвених наука је корјенито, различито. Природа је у бити схваћена потпуно контемплативно, као општост, протежност непролазност, објективност итд. Због тога је могуће не само спознавање њених законитости, већ и повезивање истих у најопштије теорије које омогућују *синтетичку* експликацију, природе. Другим ријечима, наука је у цјелини могућа само у подручју чисте природе.

2. Друштвеној науци одриче се таква могућност. Историја је непоновљива, у својим епохама, као неким цјелинама, она је појединачна. У њој не влада никаква општост, нити законитост. Стога се она може само *описивати*. То, међутим, истовремено значи да је историју могуће проучавати, описивати, само на конкретни начин. Никаква уопштавања и генерализације, сазнавање законитости, итд. нису могући. То због тога што у основи историјског процеса постоји вриједносни однос људи спрам "избора" увијек је мотивисан индивидуалношћу, како неког културног "круга" као цјелине, тако и појединачним одређеношћима индивидуума. Историчност се, дакле, схвата као вриједносно-индивидуална дјелатност. Отуд је необјашњива. Сазнање је могуће само као "доживљавање" и "разумијевање вриједносне *мојивираности* људи.

Овакво исходиште, у својој оријентацији, упркос томе што је *једносјранно*, значи озбиљну критику позитивизма. Критика се врши са становишта историјског, иако редукованог на историзам и вриједносни индивидуализам. Но, управо то становиште иако је далеко од повијесно-дијалектичке критике, ревалоризује баш неке кључне његове, њене, "елементе". То су историја

и вриједности, које је позитивизам, управо, негирао. Значај те критике позитивне науке није у њеном резултату, већ у чињеници да се свака иоле озбиљна критика позитивистичке науке мора упутити према историјском и вриједносном људском "садржају". Што то све није дигнуто до нивоа повијесно-практичког, у којем морају бити "помирене" не само природне и друштвене науке него и сама "пракса" са "свијешћу", то питање овдје није плаузибилно. Оно је промашено са свим оним што рецимо марксизам у својој бити "садржи али се исто тако с њиме "додирује", чак и унутар грађанске свијести, каква се овдје показала на проблему "ишражења" метода. Само то тражење има се овдје схватити не само као "тражење научног метода", већ оног битног људског пута, који никада и нигдје у људској повијести није, нити може бити, осигуран науком, већ само њеном антиципацијом, а то није мало. Умјесто гносеолошко-епистемолошког пројекта пута човјек мора збиљски посједовати свијест о томе шта му је чинити, јер човјеков пут није сцијентистички путоказ, на који тек треба да ступи, већ пут и путник чине једно: свјесно бивство. Из епистемолошког путоказа никад се не може родити збиљски, битно људски, повијесни пут, као што се ни из фактичке, грађанске егзистенције људи никад не може развити њихова људска "есенција" (бит), само свјесно бивство.

Да је свако "знање" о друштву (ма како се оно примало), историјске, а не "теоријске" природе, основна је тврдња Дилтаја, Рикерта, Винделбанда и др. која није неаутентична ни у Марковом мишљењу. Или, да "појам вриједности", и у Марковом мишљењу као и у мишљењу ових, има искључиво практичан, осјетилни, дјелатни карактер, не треба посебно доказивати. Друго је, међутим, питање што се у међусобном "обрачуну" око ишражења метода, опет све упитно социјално затворило на појам научности, као такве, и што је, на несрећу било насилно прекинуто најездом фашизма. И, на крају, само тражење *метода*, управо онда кад се позитивистичка наука већ у пракси грађанског свијета учврстила, говори у прилогу нашој тези да се и научна свијест унутар саме себе укида (макар на начин Хегелове "негативне" дијалектике). *Проблем "избора", према томе, иако га Вебер савлава у центар науке, осваја с ону сирану њене могућности.*

Савремена тзв. "критичка теорија" друштва данас наставља ову започету и фашизмом онемогућену критику позитивизма, с том разликом што се *наслања* "директно" на Маркса. Њу су почели развијати четврте деценије овог вијека Макс Хоркхајмер, Теодор Адорно, Херберт Маркузе, и др. То да се "критичка теорија" друштва "директно" *наслања* на Маркса, у нашем ставу има сасвим одређен и прецизан смисао. Дакле, она за своје полазиште узима "марксизам" па се и њени носиоци проглашавају "марксистима". Чак је и категоријално тематски тешко разлучити ову "теорију" од аутентичног марксизма. Међутим, из дубљег студија "критичке теорије" (који студиј овдје нећемо систематски излагати) може се извући њен *немарксистички темељ*. Иако по форми дијалектична, ова "теорија" дијалектизује на хегелијански начин, на начин "негативне дијалектике" на дјелу. Дакле, она полази од појма тоталитета друштва пуног противрјечностима.⁹ Приступајући му критички, *сама критика* има да развија противрјечност збиље преко њене "дијалек-

9 Види о томе најпрегледније изнесене ставове представника критичке теорије друштва у књизи Ханс Алберта: »Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie« – Luchterhand, 1969.

тичке” *спознаје*. Спознаја, према томе, као и критика, за свој предмет има позитивни *социјабилитет*, као такав; тиме остају унутар затворене епистемолошке свијести грађанског бића друштва. ”Критичка теорија”, према томе, чврсто стоји на тлу научно-позитивног, чак и онда кад даје живи ”допринос” повијесном разарајући ипак ткиво природно-научног метода, како у грађанској науци тако и у позитивистички ”оријентисаном” ”марксизму”. У томе је њен највећи допринос повијесном мишљењу.

Дакле, Е. Хусерл, ”неокантовци”, Х. Г. Гадамер, ”Критичка теорија друштва”, и др. најавили су промјену парадигме науке, на подручју њеног метода. На том плану радили су Хегел и Маркс.

Summary

The aim of the author of this work was to investigate the relationship between science and technology as they are defined by their social assumptions, i.e. the character of their human sociability. The assumptions are best revealed within the scientific method of positivism.

When discussing the relationship between science and technology we assume that one presupposes the other, i.e. that exist of sui generis. In the present age both science and technology have reached the stage that is often labeled as »the explosion of science and technology«. However, such a development of science and technology can be challenged with a question examining their mutual relationship towards nature. By means of science and technology this relationship with nature has been transformed into the man's will for acquiring and controlling power. In this struggle to control the relationship with nature man becomes deprived of his self-determination either in the domain of sociability or in the element of his self-awareness. What happens is that man becomes an object which can be seen as mediating between science and technology. The positivism method represents in fact »the logic« of man's standardization of sociability in the functional self-reducing of the social being of citizens. Therefore the »principles 'and' the criteria« of the sciences, as they appear standardized by the positivist scientific method, are in fact of techno-logos character of human sociability whose structure is determined by man's will for power. Human knowledge becomes instrumentalized in the scientific method in which the *subjectness* of those in pursuit of knowledge is lost. This is a result of this the questions targeted at sciences actually becomes reduced to the issue of the method.

The author of this work does not understand questioning the science and its method as confined only to the science as well as to its method, but is searching for them in the very essence of the human sociability. The change of the paradigm of the scientific method is not feasible in science but in that segment which both applies and implies it at the same time. Such paradigm was sought after by various thinkers: E. Husserl, H. Gadamer, »neokantians« (Dilthey, Windelband, Rikert), and the so-called »critical theory of the society«, and particularly by Hegel and Marx.